

Žrtve kriminaliteta i rata: međunarodni i domaći kontekst

TEMIDA
Mart 2012, str. 41-58
ISSN: 1450-6637
DOI: 10.2298/TEM1201041M
Pregledni rad

Pravo žrtava krivičnih dela na naknadu štete

NATAŠA MRVIĆ PETROVIĆ*

Uradu su analizirani najvažniji dokumenti Organizacije Ujedinjenih Nacija, Saveta Evrope i Evropske unije, koji se odnose na naknadu štete žrtvi od učinioca (restitution) i iz javnih fondova (state compensation). Analiza pokazuje da se postupno udaljavamo od koncepta ostvarivanja prava žrtava u korist solidarističkog modela koji manje vodi računa o pravima žrtve, a više o potrebi zadovoljenja njenih legitimnih interesa. Ekonomska kriza, koja podriva temelje socijalne države, mogla bi dovesti u pitanje ostvarenje ovog koncepta i to naročito u onim evropskim državama u kojima je krivičnopravni sistem isključivo usmeren na učinioca krivičnog dela, kao što je to slučaj u Republici Srbiji. U takvim uslovima, regulativa kojom se štiti pravo na naknadu štete, druga prava i interesi žrtve, primenjivaće se samo u onoj meri u kojoj služe prevenciji kriminaliteta. Zato se događa da se i pored podesnog normativnog okvira i pomaka u pogledu zaštite žrtava nasilja u porodici i trgovine ljudima, pravo na naknadu štete, kao i druga prava žrtava faktički ne ostvaruju u praksi. Da bi se to prevazišlo trebalo bi preduzeti sistematsku reformu sa ciljem da se krivičnopravni sistem preusmeri na žrtvu krivičnog dela. U sklopu te reforme trebalo bi osnovati javni fond za naknadu štete žrtvama nasilja i regulisati postupak posredovanja u odnosu žrtve i učinioca krivičnog dela radi sklapanja poravnjenja, jer su to mehanizmi koji ne postoje u Srbiji.

Ključne reči: žrtva krivičnog dela, ljudska prava žrtava, naknada štete, međunarodni standardi, zakonodavstvo Srbije.

* Dr Nataša Mrvić-Petrović je redovna profesorka krivičnog prava i kriminologije na Pravnom fakultetu Univerziteta Union u Beogradu. E-mail: petroviczdravko@ikomline.net

Uvod

Ostvariti zaštitu prava žrtve, tj. osobe čija su pravna dobra povređena izvršenjem krivičnog dela, odgovara elementarnom zahtevu pravičnosti. U okviru ostalih prava žrtava, pravo na naknadu štete se ističe kao izvorno (originerno), jer proishodi iz činjenice da je na njihovu štetu izvršeno krivično delo. Zato se formalna reakcija na krivično delo ne sme zaustaviti samo na postizanju javnopravnog zahteva za kažnjavanjem učinioca: pravni poredak bi u jednakoj meri trebalo da uvažava pravo žrtava krivičnih dela na naknadu štete od učinioca (*restitution*).

Izvršenjem krivičnog dela na njenu štetu žrtva se suočava najmanje sa imovinskim gubitkom, a vrlo često i sa velikim duševnim bolovima i patnjama, ponekad doživotno. Smrt žrtve izaziva i emotivne i ekonomske posledice koje pogađaju njoj bliska lica. I neposredna žrtva i njeni srodnici (posredne žrtve) mogu se naći u sličnom položaju kao i drugi stradalnici u situaciji socijalne potrebe (bolesni, invalidi, siromašni i slični), kojima je neophodna pomoć društva. Pomoć žrtvi, koja se daje u vidu obeštećenja iz javnih fondova (*state compensation*) upravo ima za cilj da se, iz moralnih razloga, izrazi društvena solidarnost sa nemoćnim članom društva koji strada kao žrtva krivičnog dela. Taj zahtev je posebno značajan u socijalnoj državi (državi blagostanja), koja bi trebalo da se stara o dobrobiti pretežnog dela svojih građana. Kako je model države blagostanja upravo uobličen u zapadnoj Evropi posle Drugog svet-skog rata (što ilustruje i Evropska socijalna povelja iz 1961. godine, kao dokument komplementaran Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda) ne čudi da je zahtev za zaštitom interesa žrtava krivičnih dela, što uključuje i pravo na naknadu štete, došao do izražaja u nizu dokumenata koje su donosile najvažnije regionalne evropske organizacije poput Saveta Evrope i Evropske unije.

Iako ekonomska kriza danas uveliko podriva osnovne tekovine socijalne države, ovaj ideal još uvek nije napušten u evropskom kulturnom području. Štaviše, novija iskustva u vezi sa pojavama transnacionalnog organizovanog kriminaliteta i terorizma samo još upečatljivije potvrđuju aktuelnu potrebu obezbeđenja delotvorne zaštite žrtava kriminaliteta. Početni korak u tom pravcu, makar posteriorni, jeste ostvarivanje prava žrtava na naknadu štete.

Republika Srbija je članica Saveta Evrope i nastoji se pridružiti Evropskoj uniji, pa utoliko mora pokazati spremnost da prihvati i primenjuje akte ovih dveju organizacija. Otuda je zadatak ovog rada bio da se odrede pravci dosa-

dašnjeg razvoja međunarodnih standarda prava žrtava na naknadu štete i usklađenost zakonodavstva Republike Srbije sa njima. Na osnovu tih rezultata, data je ocena postojećeg stanja u praksi i preporučene su izmene zakonodavstva i prakse.

Pravci razvoja međunarodnih standarda prava žrtava na naknadu štete

Prvi i najvažniji međunarodnopravni dokument, kojim je proklamovano pravo žrtava na naknadu štete, jeste Deklaracija OUN o osnovnim pravima žrtava krivičnih dela i zloupotreba vlasti iz 1985. godine. U Deklaraciji je pravo na naknadu štete od učinioca i iz javnih fondova istaknuto kao osnovno pravo žrtava uz prava na pristup pravdi i korektnom tretmanu i na pomoć. Značaj prava na naknadu štete proizilazi iz činjenice da se preko pretrpljene štete određuje pojam žrtve u §§ 1. i 2 Deklaracije. U § 1. predviđeno je: „Žrtve’ su osobe koje su, individualno ili zajedno, pretrpele štetu, uključujući fizičku i psihičku povredu, duševnu patnju, ekonomski gubitak ili znatno umanjeње svojih osnovnih prava takvim činjenjem ili nečinjenjem koje predstavlja kršenje odredaba krivičnih zakona država – članica, uključujući i one zakone koji propisuju kriminalnu zloupotrebu vlasti“. Osim neposrednih žrtava izloženih viktimizaciji, „termin ‘žrtva’ takođe uključuje, kada je to odgovarajuće, užu porodicu neposredne žrtve ili osobe koje je ona izdržavala, kao i lica koja su pretrpela štetu prilikom pružanja pomoći žrtvi u nevolji ili u sprečavanju viktimizacije“, kako je to navedeno u § 2 Deklaracije. Prema tome, Deklaracija potvrđuje da se pravo na naknadu štete od učinioca ili trećeg lica (*restitution*) shvata kao izvorno pravo žrtava. Odredbama §§ 8-11 ovo pravo je detaljnije regulisano. Tako se preporučuje da se omogući naknada štete žrtvi u pretkrivičnom ili u što ranijim fazama krivičnog postupka, da se naknada štete predvidi kao posebna krivična sankcija (*compensation orders*), kao poseban uslov kod uslovne osude ili da se ustanovi obaveza plaćanja naknade u korist drugih (nepoznatih) žrtava.

Pravo na naknadu štete iz javnih fondova (*state compensation*), supsidijarno se ostvaruje, tek ako naknada štete od učinioca nije moguća. Zašto je to tako? Pravo na naknadu štete od učinioca temelji se na principu *neminem laedere*. Pošto je onaj ko drugome protivpravno pričinjava štetu dužan da je naknadi, žrtva oštećena krivičnim delom ima pravo da zahteva naknadu od

štetnika. Međutim, pravo na naknadu štete iz javnih fondova ostvaruje se po posebnom pravnom osnovu: država preuzima akt milosrđa prema žrtvi krivičnog dela dajući joj izvesno obeštećenje. Na taj način se društvo simbolično solidariše sa licem koji strada kao žrtva na sličan način kao što to čini i sa drugim građanima u stanju socijalne potrebe ili onima koji su žrtve ratnih sukoba, elementarnih nezgoda (zemljotresa, poplava), masovnih nesreća izazvanih ljudskom radnjom (poput nesreća u saobraćaju, ekoloških i sličnih). Otuda se obeštećenje po ovom osnovu daje izuzetno, u ograničenom iznosu i pod restriktivnim uslovima samo žrtvama teških, umišljajno učinjenih zločina (poput ubistava, telesnih povreda, silovanja, razbojništva, terorizma) i to tek onda kada se redovnim pravnim putevima ne može ostvariti naknada od učinioaca (na primer, zato što učinilac nije uhvaćen ili je insolventan) ili ako se šteta ne može sanirati iz postojećeg socijalnog i zdravstvenog osiguranja ili po osnovu osiguranja od rizika smrti ili nezgode. Ovi uslovi naglašeni su i u §§ 12 i 13 Deklaracije.

Radi ujednačene primene Deklaracije, Generalna skupština OUN je kao dodatak posebne rezolucije A/CONF.144/20 usvojila Priručnik za praktičnu primenu. Narednih godina aktivnosti OUN su bile usmerene na donošenje konvencija kojima se štiti položaj žrtava organizovanog kriminaliteta i žrtava trgovine ljudima.

Za evropske države od najvećeg značaja su standardi koje u svojim dokumentima utvrđuju Savet Evrope i Evropska unija, kojima se konkretizuju univerzalna ljudska prava žrtava krivičnih dela, proklamovana Deklaracijom o osnovnim pravima žrtava krivičnih dela i žrtava zloupotreba vlasti (opširnije u: Mrvić Petrović 2001: 179-188; 2004: 385-398).

Pravo na naknadu štete žrtava krivičnih dela predviđeno je u sledećim dokumentima Saveta Evrope (dalje SE): Rezoluciji o naknadi štete žrtvama zločina iz 1977. godine, Evropskoj Konvenciji o naknadi štete žrtvama nasilja 1983. godine, Preporuci Komiteta ministara SE (85) 11 o položaju žrtve u okviru krivičnog prava i postupka, Preporuci Komiteta ministara SE (87) 21 o pomoći žrtvama i prevenciji viktimizacije, Konvenciji o prevenciji terorizma (CETS No. 196, 2005), Konvenciji o akciji protiv trgovine ljudima (CETS No. 197, 2005) i u Preporuci Komiteta ministara SE (2006)8 o pomoći žrtvama zločina. Pošto nas interesuje generalno pravo žrtava na naknadu štete, nećemo analizirati tekstove konvencija koje se odnose na žrtve posebnih krivičnih dela poput terorizma i trgovine ljudima, nego ćemo pažnju usmeriti na ostale dokumente Saveta Evrope.

Najstariji dokument Saveta Evrope, koji je od značaja za temu rada, jeste Rezolucija (77) 27 o naknadi štete žrtvama zločina, kojom se preporučuje državama članicama da osnuju javne fondove radi obeštećenja žrtava krivičnih dela sa elementom nasilja. Isplata naknade iz takvih fondova je supsidijerna uobičajenim pravnim mehanizmima, što znači da se naknada može ostvariti samo pod uslovom da je nije moguće obezbediti na drugi način. Pravo na naknadu iz naročitih javnih fondova trebalo bi priznati kako licu koje neposredno trpi štetu, jer je umišljajno teško telesno povređeno, tako i posrednim žrtvama – izdržanim članovima porodice ili bliske rodbine onog lica koje je izvršenjem krivičnog dela lišeno života.

Rezolucijom je predviđeno da se obeštećenje može ustanoviti ili kroz postojeće službe socijalne zaštite i osiguranja ili u okviru posebnih programa. Kako bi obeštećenje moglo u što većoj meri da „pokrije“ štetu predviđeno je da bi naknada trebalo da obuhvati: izgubljenu zaradu, povećane izdatke zbog promenjenih uslova života, troškove lečenja, medicinske i profesionalne rehabilitacije i pogrebne troškove, a to znači očigledne materijalne troškove i štete prouzrokovane telesnim povređivanjem ili smrću žrtve.

Rezolucija dopušta da se pojedine kategorije žrtava isključe iz mogućnosti da ostvare naknadu iz javnog fonda zbog vlastitog doprinosa, dobrog ekonomskog položaja ili dovoljnih prihoda ili zato što se traži mali iznos naknade koji ne dostiže minimum predviđen programom. Finansiranje fonda trebalo bi organizovati iz osuđeničkih zarada i izvršenih novčanih kazni. Neke ideje iz te rezolucije prihvaćene su u kasnijoj Evropskoj konvenciji o naknadi štete žrtvama nasilja iz javnih fondova.

Jedan od najvažnijih akata u ovoj oblasti jeste Evropska konvencija o naknadi štete žrtvama nasilja, koja je otvorena za potpisivanje 24. novembra 1983. godine (ETS 116). Do danas je nisu potpisale ni sve države članice Saveta Evrope (između ostalih Republika Srbija), pa čak ni sve države Evropske unije (na primer, nisu je potpisale Belgija, Grčka, Italija ni Poljska). Zato se kasnije donetim dokumentima Saveta Evrope i Evropske unije odredbe te konvencije ponovo aktuelizuju. Potpisivanjem ove konvencije omogućava se međusobna saradnja država članica, jer žrtva zločina sa elementom nasilja stiče pravo da pod jednakim uslovima ostvari pravo na naknadu iz javnih fondova, ukoliko pretrpi štetu na teritoriji neke druge države potpisnice. Naknada se može dati samo u slučajevima teških telesnih povreda ili teškog narušenja zdravlja, koje su nastale kao posledica umišljajno preduzetog krivičnog dela sa elementom nasilja i to pod uslovom da zločin nije bio procesuiran ili da osumnjičeni nije

kažnjen (na primer zbog neuračunljivosti ili maloletstva), odnosno ako je zločin učinjen u nužnoj odbrani (§ 2). To znači da obeštećenje ne mogu tražiti žrtve krivičnih dela učinjenih iz nehata, bez obzira na težinu ostvarene posledice (na primer, žrtve saobraćajnih nezgoda u kojima su teško povređene, jer naknadu mogu dobiti po osnovu osiguranja). Takođe, isključeni su lakši nasilni delikti, poput lakih telesnih povreda, slučajevi indirektnog prouzrokovanja telesnih povreda, izuzev trovanja i podmetanja požara (§ 19). Osim lica koje je neposredno povređeno zločinom nasilja, pravo na naknadu štete imaju i bliski rođaci žrtve koja je lišena života takvim krivičnim delom. Naknada pre svega može da uključi naknadu materijalnih izdataka zbog izgubljene zarade tokom lečenja, za troškove neophodnih medicinskih intervencija i bolničkog lečenja, troškove sahrane i izgubljenog izdržavanja članova porodice koje je preminuli za života izdržavao.

Kako se može zaključiti, Evropska konvencija je značajna zato što se njome predviđaju minimumi zajedničke pravne regulative država članica u pogledu sistema obeštećenja žrtava teških zločina, koji su internacionalno predviđeni kao krivična dela sa elementom nasilja. Konvencija je imala praktičan cilj da omogućí uspostavljanje međusobne saradnje između država članica i reguliše pružanje uzajamne pomoći prilikom isplate naknade žrtvi zločina nasilja koja štetu pretrpi u nekoj drugoj državi članici, čiji državljanin nije. Jer, prema §3, obeštećenje treba da isplati svome državljaninu ili državljaninu druge članice Saveta Evrope koji ima stalni boravak, ona država na čijoj je teritoriji zločin izvršen. Na taj način se nastojala pružiti zaštita žrtvama migrantima. Na žalost, ovaj cilj Konvencije nije na zadovoljavajući način postignut u praksi i zato su tela Saveta Evrope i Evropske unije početkom XXI veka donela nove akte usmerene na jačanje međusobne saradnje država članica prilikom obeštećenja žrtava zločina sa elementom nasilja iz javnih fondova. U međuvremenu, drugim dokumentima Saveta Evrope nastojao se ojačati procesni položaj žrtve i pospešiti zaštita njenih opravdanih interesa.

Na sastanku komiteta ministara SE 28. juna 1985. godine u Strazburu usvojena je Preporuka (85) 11 „O položaju žrtve u okviru krivičnog prava i postupka“. Preporuka je namenjena vladama nacionalnih država članica i daje smernice za izmene u nacionalnim zakonodavstvima kako bi se unapredio odnos policije, tužilaštva i suda prema žrtvama u pretkrivičnom i krivičnom postupku. U tom smislu se, između ostalog, u §§ 2 i 9 naglašava obaveza nadležnih državnih organa da obaveštavaju žrtvu o mogućnostima naknade štete. Pored toga sugerise se da tužilaštva i sudovi treba da učine sve što je moguće

da obezbede naknadu štete žrtvi prilikom obustave krivičnog postupka, u okviru izrečene kazne, uslovne osude ili neke druge sankcije ili mere, kao i da o okolnostima vezanim za naknadu štete vode računa prilikom individualizacije krivične sankcije (§§ 4, 5, 10-14). Od ukupno šesnaest smernica, čak se devet odnose na obezbeđenje prava žrtava na naknadu štete, pri čemu se posebno insistira na pojačanim obavezama tužilaca i sudija da o činjenici naknade štete žrtvi vode računa tokom uslovnog odlaganja krivičnog postupka ili obustave i prilikom odlučivanja o sankciji.

Preporuka (87) 21 „O pomoći žrtvama i prevenciji viktimizacije“ usvojena je na sastanku Komiteta ministara SE 17. septembra 1987. godine. U njoj je veća pažnja usmerena na društvene aktivnosti kojima se postiže prevencija viktimizacije i pomoć žrtvama. Kao jedan od vidova pomoći pominje se pomoć u ostvarivanju naknade štete od učinioca ili prilikom isplate naknade od osiguravajućih organizacija ili države. U §§ 4. i 17 ističe se potreba veće primene osiguranja (od rizika imovinskih šteta, smrti, nezgode) i programa neformalnog mirenja žrtve i učinioca sklapanjem poravnjanja (*mediation in criminal matters*).

U toku narednih godina aktivnosti Saveta Evrope bile su u većoj meri usmerene na izradu smernica radi zaštite interesa posebnih kategorija žrtava (primera radi u okviru aktivnosti na sprečavanju terorizma i trgovine ljudima), dok je u okviru Evropske unije (dalje EU) usledilo donošenje dokumenata kojima će se harmonizovati nacionalna zakonodavstva u domenu zaštite interesa državljana EU kada stradaju kao žrtve krivičnih dela dok borave u drugoj državi članici. Najvažniji vid zaštite odnosi se na jednaki pravni položaj i uslove pod kojima bi mogli da ostvaruju pravo na naknadu štete. U tom smislu su od značaja dva akta tela EU, od kojih je prvi donet 2001. godine, a drugi 2004.

Okvirna odluka Saveta Evropske Unije od 22. 3. 2001. godine odnosi se na položaj žrtava u krivičnom postupku i predstavlja dokument o kojem se itekako mora voditi računa ukoliko se teži priključenju Evropskoj uniji. Ovo je prvi primer direktive sa obaveznom snagom koja se donosi u domenu krivičnog zakonodavstva (što do sada nikada nije bio slučaj). U tom smislu odluka predstavlja važan izvor prava koji ima za cilj da obezbedi ujednačenu zaštitu osnovnih prava i interesa žrtava, naročito u krivičnim postupcima koji se vode u različitim državama članicama. Odluka je logičan izraz potrebe da se obezbedi sloboda kretanja građana Unije na celoj njenoj teritoriji, što uključuje i njihov jednaki položaj u situaciji kada stradaju kao žrtve zločina sa elementom nasilja. Tom odlukom se konkretizuje Preporuka Saveta Evrope (85) 11 kojom se, između ostalog, naglašava neophodnost da pravosudni organi vode računa

o interesu žrtava krivičnih dela da naknade štetu. Tako se u članu 9. Okvirne odluke EU koji nosi naslov „Pravo na naknadu štete u toku krivičnog postupka“ predviđa obaveza države da u razumnom roku obezbedi sudsku odluku o naknadi štete žrtvi (osim ako obeštećenje nije učinjeno na neki drugi način). Istovremeno, svaka država je dužna da preduzme odgovarajuće mere kako bi podstakla učinioce krivičnih dela da nadoknađuju štete žrtvama. Da bi se bolje zaštitili interesi žrtava, nalaže se da se razmotre mogućnosti da naknada štete žrtvi bude isplaćena iz imovine oduzete zbog toga što je stečena krivičnim delom. Članice Evropske unije su bile obavezne da prihvate odredbe Okvirne odluke do marta 2002. godine, a da do marta 2006. godine regulišu u svojim zakonodavstvima postupak poravnjanja i pomirenja učinioca i žrtve.

U pogledu prava na obeštećenje iz javnih fondova još je značajnija direktiva Saveta Evropske Unije usvojena 29. aprila 2004. godine, koja se odnosi na naknadu štete žrtvama krivičnih dela. Njome se nameće obaveza državama članicama da uvedu nacionalne programe za obeštećenje žrtava nasilja na čiju je štetu umišljajno izvršeno krivično delo. Direktiva ima za cilj da se olakša međusobna saradnja država članica i ujednači zaštita interesa i prava žrtava krivičnih dela na celom prostoru Unije u situaciji kada državljanin jedne članice strada kao žrtva takvog krivičnog dela na teritoriji druge države članice. Ipak, i u ovim slučajevima, kao i na osnovu Evropske konvencije o žrtvama zločina nasilja, naknada štete iz javnih fondova je supsidijarna u odnosu na naknadu koja se može ostvariti od učinioca, a zatim i po osnovu osiguranja ili iz sistema zdravstvenog ili socijalnog osiguranja. Tek pod uslovom da se iz ovih izvora ne može naknaditi odgovarajući vid štete, dopušteno je žrtvi krivičnog dela da je ostvaruje iz naročitog nacionalnog fonda.

Najnoviji dokument, koji se pretežnim delom odnosi na obeštećenje žrtava zločina iz javnih fondova, je Preporuka komiteta ministara SE (2006) 8 „O pomoći žrtvama krivičnih dela“ usvojena 14. juna 2006. godine. Mnoge smernice navedene u toj preporuci prihvaćene su u dve godine ranije donetoj direktivi Evropske unije, zahvaljujući usklađenim aktivnostima na pripremanju njihovih nacрта.

U skladu sa definicijom žrtve u Deklaraciji OUN, i u Preporuci (2006) 8 se pojam žrtve određuje preko činjenice pretrpljene štete krivičnim delom, bilo da se radi o neposrednoj žrtvi ili članovima porodice i bliskim rođacima ubijenog (§ 1.1). U okviru minimalnih standarda propisanih § 5. u vezi sa podrškom i pomoći žrtvama ističe se obaveza države da se sama postara i podrži aktivnosti nevladinih organizacija kojima se, između ostalog, žrtve obaveštavaju o

svojim pravima (što svakako uključuje i pravo na naknadu štete). U § 8 naglašava se da bi žrtve teških, umišljajno izvršenih zločina sa elementima nasilja, uključujući tu i seksualno nasilje, trebalo da imaju pravo na obeštećenje iz javnih fondova. U slučaju smrti neposredne žrtve pravo na naknadu štete treba garantovati članovima njene uže porodice ili drugim licima sa kojima je žrtva bila emotivno bliska. Velika novina jeste što se osim uobičajene naknade materijalne štete u vezi sa gubitkom zarade, izdržavanja, lečenja ili sahrane, preporučuje i naknada nematerijalne štete zbog pretrpljenih duševnih patnji (na primer, za roditelje čije dete strada kao žrtva zločina nasilja) i naknade troškova za specifične usluge (recimo psihologa koji bi, u skladu da prethodnim primerom, roditeljima pomagao da prevaziđu psihičke traume izazvane gubitkom deteta). Preporukom se takođe po prvi put dopušta mogućnost da se pravo na naknadu prizna i žrtvama imovinskih krivičnih dela, što se svakako odnosi na naročite imovinske delikte kao što su razbojništva i razbojničke krađe, kojima se uz primenu sile prema nekom licu oduzima pokretna stvar, pa zato uvek postoji rizik od prouzrokovanja telesne povrede ili smrti. Najzad, odredbama iz § 13 sugerise se da se pažnja nadležnih agencija usmeri na korisnost postupka neformalnog mirenja i poravnanja žrtve i učinioca (u skladu sa Preporukom SE 99 (19) o poravnanju u krivičnim stvarima), tako što će se u većoj meri motivisati učinilac da saraduje u takvim postupcima, pri čemu se istovremeno mora voditi računa o potpunoj i adekvatnoj zaštiti interesa žrtava krivičnih dela. U onim državama u kojima je već predviđen postupak neformalnog mirenja i poravnanja, države bi trebalo da usvoje jasne standarde radi zaštite interesa žrtava što uključuje: njen slobodni pristanak na postupak poravnanja, zaštitu privatnosti, mogućnost da žrtva dobije savet od nepristrasnog lica ili da se povuče iz ovakvog postupka poravnanja u bilo kom stadijumu, kao i zahtev koji se tiče kompetentnosti ovlašćenog posrednika.

Prema odredbama direktiva Evropske unije i dokumentima Saveta Evrope, osnovni vid krivičnih dela za koja se može dati naknada štete odnosi se na umišljajno izvršena teška krivična dela sa elementom nasilja, koja imaju za posledicu tešku telesnu povredu, teško oštećenje zdravlja ili smrt drugog lica. Proboj učinjen Preporukom (2006) 8 da bi bilo moguće predvideti mogućnost naknade za imovinska krivična dela nije sistematski prihvaćen u evropskim zakonodavstvima. Štaviše, iz izveštaja nadležne komisije Evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu o primeni direktive Evropske unije iz 2004. godine vidljivo je da su samo petnaest država Evropske unije u predviđenom roku ispunile svoje obaveze (SEC(2009) 495). Da bi se olakšali i ujednačili postupci

oko podnošenja zahteva za naknadu, jer je ustanovljeno da jezičke prepreke i nepoznavanje stranog prava destimulišu žrtve da na teritoriji druge države članice podnose zahteve za naknadu, posebnom Odlukom komisije su ustanovljeni standardi postupanja u pogledu podnošenja i prosleđivanja zahteva za obeštećenjem (2006/337/EC).

Razvoj međunarodnopravnih standarda, koji se odnose na ostvarenje prava žrtava na naknadu štete, pokazuje da je njihova praktična primena veoma problematična, jer žrtve generalno imaju marginalni položaj u krivičnom postupku. U anglo-saksonskom postupku je njihova procesna uloga svedena na status svedoka, dok po izuzetku mogu biti privatni tužioci. Jedino u parničnom postupku mogu ostvarivati pravo na naknadu štete od učinioca. Čak i u onim državama u kojima postoji dugogodišnja praksa izricanja obaveza naknade štete (*compensation order*) u sklopu krivične osude, kao što je to slučaj sa Velikom Britanijom, ovakve pravne figure kojima se postiže zaštita interesa žrtava ne utiču bitnije na retributivnu suštinu prihvaćenog modela krivičnog sistema (Dignan, Cavadino, 1996: 157). Otuda naročiti praktični značaj obeštećenja žrtava iz javnih fondova i postupaka neformalnog mirenja i poravnanja, kojima se tradicionalni krivičnopravni sistem (pre)usmerava na žrtvu krivičnog dela. Zato ne čudi da se međunarodni standardi, koji predviđaju ovakve mehanizme naknade štete, pribrojavaju ostalim „zlatnim standardima“ koji se odnose na žrtve krivičnih dela (Goodey 2003: 7, 4).

U kontinentalno-pravnom sistemu žrtva se može u krivični postupak uključiti po više osnova (kao privatni tužilac, sporedni umešač uz državnog tužioca, svedok ili kao tužilac koji raspolaže tužbom za naknadu štete). Međutim, ni takve njene različite procesne uloge ne garantuju uspešno ostvarenje zahteva za naknadu štete u krivičnom postupku. Posebno su te mogućnosti male u germanskom podsistemu u kome se veoma retko koristi institut tzv. adhezionog postupka (postupka po imovinsko-pravnom zahtevu), pa je i to bio jedan od razloga što se u Nemačkoj, na primer, sukcesivnim izmenama zakona nastojalo postići isplatu naknade štete žrtvi u što ranijim stadijumima krivičnog postupka, kroz mirenje i poravnanje žrtve i učinioca ili iz javnih fondova. (detaljnije u Mrvić Petrović, 2011: 259-278). Slične zakonodavne aktivnosti, usmeravane aktima međunarodnih organizacija, preduzimane su proteklih decenija i u drugim evropskim državama, ali sa različitim uspehom. Pokazuje se da, iako obavezujuća za države članice, pravila iz dokumenata Saveta Evrope i Evropske unije nisu na ujednačeni način primenjena u nacionalnim

zakonodavstvima, što je i bio razlog donošenja novih međunarodnih akata tih organizacija u periodu posle 2001. godine.

Pregled međunarodnih dokumenata od 1985. godine do danas pokazuje još nešto: promenio se pristup zaštiti prava žrtava krivičnih dela. Dok se u početku insistiralo na osnovnim ljudskim pravima žrtava, kojima korespondiraju čvrsto postavljene imovinske obaveze učinioca ili nadležnih državnih organa, dotle se danas sve više govori o zaštiti opravdanih interesa i potreba žrtava (kojih je, doduše, više od osnovna četiri prava). Stiče se utisak da se na ovaj način pažnja usmerila sa onoga što žrtvi mora biti u svakom slučaju obezbeđeno (prava) na ono što bi žrtva mogla pod određenim uslovima da očekuje da joj bude pruženo (izgledi na obeštećenje iz javnih fondova, zaštitu lične bezbednosti, od sekundarne viktimizacije, od trenutnog proterivanja, ako je nelegalni migrant koji je istovremeno svedok krivičnog dela ili njime oštećen, pravna pomoć, zbrinjavanje, psihička podrška i slično). Pri tome se imaju u vidu interesi i potrebe pojedinih kategorija žrtava koje se prepoznaju kao posebno osetljive. A te kategorije se neprestano smenjuju: žene, kao najčešće žrtve nasilja u porodici i trgovine ljudima, zatim deca – žrtve nasilja, trgovine ljudima, seksualnih zloupotreba i pedofilije, pa ilegalni migranti (kao žrtve trgovine ljudima, organima ili krijumčarenja ljudi), građani – nedužne žrtve organizovanog kriminaliteta i terorizma, žrtve međunarodnih zločina, torture, zlostavljanja na radnom mestu, rasne, polne i druge diskriminacije, žrtve „zločina mržnje“ i slično. Interes za zaštitu pojedinih kategorija žrtava, koje su, uzgred budi rečeno malobrojne u odnosu na ukupni broj žrtava kriminaliteta, s vremena na vreme bukne i gasi se, pošto su postignute parcijalne izmene u zakonodavstvima. Upravo zato se konstatuju nepovoljni efekti razdrobljenosti praktičnih programa na pojedine vrste žrtava (Waller, 2003: 48).

Tako se pravna osnova „tkanja“ kojim se regulišu univerzalna prava žrtava (upotpunjena standardima regionalnih organizacija) svaki čas dopunjava novim komadima „pačvorka“ koji se često nasumice dodaju jedan preko drugog. Na taj način se doduše ostvaruje zanimljiv estetski efekat, vrlo moderan, ali je neizvesno da li takvi zahvati suštinski poboljšavaju upotrebljivost predmeta. A čini se da je upravo to sporno. Zato ne čudi što danas mnogi stručnjaci razočarano konstatuju da je ostvarenje prava žrtava obična proklamacija – „mrtvo slovo na papiru“ (Waller, 2011: 35).

Paradoksalno je da je napredak ostvaren u pogledu zaštite interesa posebnih kategorija žrtava praćen izvesnim potiskivanjem u drugi plan zalaganja za ostvarenjem univerzalnih prava žrtava. I dok se jednostavno konsta-

tuje da stvarna žrtva krivičnog dela koja trpi štetu izvršenjem krivičnog dela i da, stičući procesni položaj oštećenog, nema mnogo mogućnosti da u tradicionalnom krivičnom postupku dobije naknadu, dotle se dopunski osmišljava zaštita neke „virtuelne“ (moguće) žrtve koja ne raspolaže posebnim procesnim položajem, ali čije interese treba da uvažava pravni poredak iz naročitih kriminalno-političkih razloga. To je jedan od vidljivih rezultata udaljavanja od tradicionalnih koncepata krivičnog prava i krivičnog postupka do koga dolazi zbog jačanja preventivnih funkcija krivičnog prava.

Prema tome, u savremenom pravnom sistemu *post factum* zaštita prava stvarnih žrtava je potcenjena, dok jača zahtev za obezbeđenjem prava na sigurnost potencijalnih žrtava i za osmišljavanje zaštite tog njihovog prava, uključujući tu i mehanizme svojevrsnog „virtualnog“ obeštećenja, koji se postižu kroz neformalno mirenje i iz javnih fondova (Hassemer, Reemtsma, 2002: 101). Tačnost ovog zaključka prepoznaje se ne samo kroz novije aktivnosti Saveta Evrope i Evropske unije, nego i Organizacije ujedinjenih nacija, koja od 2002. godine sve više insistira na primeni mehanizama obnavljajuće pravde¹ (*restorative justice*).

Insistiranje na obeštećenju van krivičnog pravnog sistema ima smisla ukoliko se tim rešenjima poboljšava položaj žrtava i otklanjaju manjkavosti tradicionalnog pravnog okvira u tom domenu. Ali, i te novine su osuđene na praktični neuspeh, ako tradicionalni sistem nikako nije osposobljen da uvažava opravdane potrebe i interese žrtava. Upravo će se ovakvi nepoželjni efekti najpre uočiti u onim sistemima u kojima se, poput srbijanskog, nedovoljno vodi računa o zaštiti prava žrtava krivičnih dela. Jer, u takvim sistemima u kojima izostaje sistematska aktivnost na podizanju društvene svesti o potrebi zaštite žrtava, preti opasnost da usvojena pravna pravila nikada ne budu na zadovoljavajući način primenjena u praksi. To se upravo može uočiti na primerima iz krivičnog zakonodavstva Republike Srbije.

Zakonodavstvo Republike Srbije i ostvarivanje prava na naknadu štete

Krivični zakonik Republike Srbije (dalje KZ) iz 2005. godine, u više odredbi predviđa naknadu štete žrtvi, u sklopu osude na krivično delo. Tako je sistem

¹ Više u Waller, 2011: 30.

krivičnih sankcija obogaćen alternativnom sankcijom rada u javnom interesu, naknada štete, koja se može ostvariti i kroz pomirenje učinioca i žrtve, predviđena je kao poseban osnov za oslobođenje od kazne (čl. 58. st. 3 i čl. 59 KZ), a u odredbama koje regulišu uslove za izricanje sudske opomene (čl. 77) i uslovne osude sa zaštitnim nadzorom (čl. 54) ističe se odnos učinioca prema žrtvi kao jedna od okolnosti o kojoj sud vodi računa prilikom izbora ovih mera upozorenja. Ista okolnost se ceni i pri odmeravanju kazne kroz držanje učinioca prema žrtvi posle izvršenog krivičnog dela, a naročito ta da li je štetne posledice dela otklonio ili štetu naknadio (čl. 54). Međutim, navedene odredbe se retko primenjuju u praksi. Tokom 2010. godine u celoj Srbiji primljeno je na izvršenje 80 presuda kojima je izrečena kazna rada u javnom interesu i svega tri presude kojima je izrečena uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom (Izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2010. godinu: 26, 28). Odredbe o naknadi štete kao osnovu za oslobođenje od kazne se uopšte ne primenjuju u praksi iz dva razloga: prvo, zato što procesnim zakonodavstvom nije predviđen postupak mirenja i poravnanja žrtve i učinioca, a drugo jer se umesto ovih odredbi u postupku češće primenjuje uslovno odlaganje krivičnog gonjenja uz obavezu naknade štete (kao rešenje povoljnije po učinioca).

Naknada štete žrtvi krivičnog dela može u krivičnom postupku da postiže različite funkcije u zavisnosti od toga da li se primat daje njenom uticaju na učinioca ili na žrtvu. Po ugledu na germanske pravne sisteme, u krivično-procesnom zakonodavstvu Srbije prihvata se institut imovinsko-pravnog zahteva, kao svojevrsnog pridruženog (adhezionog) postupka krivičnom postupku. Kao i raniji procesni zakoni, tako i novi Zakonik o krivičnom postupku (u daljem tekstu ZKP) donet 2011. godine (stupio na snagu 1. januara 2012. godine), u odnosu na postupke koji se vode za organizovani kriminalitet i ratne zločine, pojam oštećenog određuje preko činjenice pretrpljene štete. Na osnovu čl. 2 st. 1 t. 11 ZKP oštećenim se ima smatrati lice čije je kakvo lično ili imovinsko pravo krivičnim delom povređeno ili ugroženo – čl. 2 st. 1 t. 11). Prema tome, na toj činjenici se temelji procesni status žrtve kada se javlja u ulozi oštećenog. To je samo jedna od mogućih uloga žrtve. Ona, u ulogama oštećenog, oštećenog kao tužioca ili privatnog tužioca, ima pravo na podnošenje imovinsko-pravnog zahteva, uključujući tu i mogućnosti da predloži mere radi privremenog obezbeđenja zahteva i da se žali na odluku o zahtevu (čl. 50, 58, 64 ZKP). Novine, koje idu u korist delotvornijeg ostvarenja imovinskih interesa oštećenog, jesu predviđene mogućnosti podnošenja predloga za privremeno

obezbeđenje zahteva i ulaganja žalbe na odluku o imovinsko-pravnom zahtevu (čl. 433). Ta prava oštećeni ranije nije imao.

Kao i u ranijim zakonima, oštećeni (kako fizičko, tako i pravno lice) može ostvarivati pravo na imovinsko-pravni zahtev, što je sada regulisano glavom XII (čl. 252-260) ZKP-a, na sličan način kao i u ranijim zakonima. Korisne novine su da podnosilac imovinsko-pravnog zahteva mora predložiti dokaze i činjenice na kojima zasniva svoj zahtev, da nadležni organ mora izvideti okolnosti, koje se odnose na imovinsko-pravni zahtev, i pre nego što je takav zahtev podnet.

Već nekoliko godina se u krivičnom postupku primenjuje uslovno odlaganje krivičnog postupka. Javni tužilac je ovlašćen da primenom načela oportuniteta odustane od krivičnog gonjenja za krivična dela za koja je propisana novčana ili kazna zatvora do pet godina, ako osumnjičeni prihvati i ispuni zakonom predviđene obaveze koje mu je javni tužilac odredio (čl. 283. ZKP). Jedan od takvih uslova jeste prihvatanje obaveze vraćanja stvari ili naknade štete. Pored toga se predviđaju i oblici simboličnog obeštećenja društva (u smislu obavljanja rada u korist društva ili uplate novčanih priloga nekim humanitarnim organizacijama). Institut se učestalo primenjuje u praksi, ali je neizvesno koliko se često određuje uslov naknade štete.

Imovinski interesi oštećenog štite se dodatno i odredbama čl. 313 i 314 kojima je predviđeno da sporazum o priznanju krivičnog dela između javnog tužioca i okrivljenog uključuje i sporazum o imovinsko-pravnom zahtevu.

Prema tome, novo procesno zakonodavstvo poboljšava položaj oštećenih, pospešuje mogućnost postizanja naknade štete u ranim stadijumima krivičnog postupka i ima značajno bolja rešenja u pogledu tradicionalno prihvaćenog instituta imovinsko-pravnog zahteva, ali se mora sačekati da od 01. januara 2013. ovaj Zakonik počne da se primenjuje i u postupcima pred sudovima opšte nadležnosti. Veliki nedostatak postojećeg procesnog zakonodavstva jeste što se ni jedna odredba ne odnosi na postupak poravnjenja i mirenja učinioca i žrtve.

U pogledu prava na naknadu štete, kao opšti propis se primenjuje Zakon o obligacionim odnosima, donet 1978. godine. U članu 155. ovaj zakon predviđa pravo na naknadu štete koja se može ispoljavati kao materijalna (umanjenje sredstava ili nečije imovine ili sprečavanje njihovog povećanja) i kao nematerijalna (nanošenje drugom fizičkog ili psihičkog bola i straha). Oštećenom se novčana naknada na ime nematerijalne štete može dosuditi samo kad se povreda manifestovala u jednom od navedenih vidova te štete, pod uslovom da jačina i trajanje bolova i straha i druge okolnosti to opravdavaju,

da bi se kod oštećenog uspostavila narušena psihička ravnoteža (čl. 200 st. 1). To znači da pravno priznata može biti nematerijalna šteta samo u određenim vidovima i to ako su duševni bolovi bili naročitog intenziteta. Na taj način, iz prava na naknadu nematerijalne štete isključena su ona lica koja su bila izložena povredi prava ličnosti, ako kršenja njihovih prava nisu bila u vidu pretrpljenog fizičkog bola, duševnog bola ili straha, odnosno ako ti pretrpljeni bolovi ili strah nisu bili određenog intenziteta. Očekuje se da će ovaj nedostatak biti otklonjen novim Zakonom o obligacionim odnosima, pa bi u tom smislu Zakon bio potpuno usklađen sa međunarodnim standardima i praksom Evropskog suda za ljudska prava.

Iz navedenog proizilazi da je domaće zakonodavstvo uglavnom usklađeno sa smernicama postavljenim međunarodnim standardima, osim u dva dela: u pogledu postupka neformalnog mirenja i poravnanja učinioca i žrtve i javnog obeštećenja. Za sada u Srbiji ne postoji fond za naknadu štete žrtvama nasilja. Kako se vidi, ovo su mehanizmi na koje se u poslednje vreme obraća naročita pažnja u dokumentima relevantnih međunarodnih organizacija. Iz tog razloga, kao i zbog potrebe da se dopunski, izvan krivičnog pravnog sistema, pojača zaštita prava žrtava, potrebno je upotpuniti postojeći pravni sistem ustanovljenjem fonda za naknadu štete žrtvama nasilja i ustanovom mirenja i poravnanja učinioca i žrtve, tim pre što već postoje korisna iskustva u pogledu delovanja Garantnog fonda za naknadu štete žrtvama saobraćajnih nezgoda i primene medijacije u građansko-pravnim i privrednim sporovima.

Zaključak

Analiza najvažnijih međunarodnih dokumenata koji se odnose na pravo žrtve na naknadu štete ukazala je da se danas manje govori o univerzalnim pravima žrtava krivičnih dela, a više o pomoći, podršci i zaštiti njihovih opravdanih interesa. Istovremeno, uvažavanje interesa posebno osetljivih kategorija žrtava doprinosi da se stekne utisak o značajnim promenama krivičnog pravnog sistema u pravcu njegove veće usmerenosti na žrtvu, ali je to tek privid. Tamo gde nema razvijene društvene svesti o potrebi zaštite interesa žrtava kriminaliteta uopšte, ovakve parcijalne zakonodavne aktivnosti neće biti dovoljne da se postigne suštinska reforma koja bi omogućila povoljniji položaj žrtava krivičnih dela. Zato se i u Republici Srbiji zapaža usklađenost domaćeg zakonodavstva sa međunarodnim standardima, kada je u pitanju naknada štete od učinioca,

ali u praksi izostaje primena onih odredbi koje bi omogućile efikasno obeštećenje. Istovremeno u zakonima su zadržana zakonska rešenja koja se više decenija ne primenjuju u praksi (poput ustanove imovinsko-pravnog zahteva).

Ako se prihvati da većih mogućnosti za unapređenje procesnog položaja žrtve u krivičnom postupku nema, kao i da pravosuđe ne pokazuje veći interes za izricanje alternativnih krivičnih sankcija koje uključuju naknadu štete žrtvi, ostaje da se u pravnom sistemu Srbije mora intervenisati spolja – kroz mehanizme obeštećenja žrtava krivičnih dela od države i poravnanja i pomirenja žrtve i učinioca. To su oni mehanizmi koji ne postoje u Srbiji.

Literatura

2006/337/EC: Commission Decision of 19 April 2006 establishing standard forms for the transmission of applications and decisions pursuant to Council Directive 2004/80/EC relating to compensation to crime victims, Official Journal of the European Union, L. 125, 12.5.2006, Official Journal of the European Union, L.118M, 8.5.2007.

A/Conf..144/20, annex. [29]40/34, Guide for Practitioners Regarding the Implementation of the Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power.

A/Res./40/34, United Nations General Assembly Resolution, 11 December 1985, Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power.

COUNCIL DIRECTIVE 2004/80/EC of 29 April 2004 relating to compensation to crime victims, Official Journal of the European Union, L. 261/15, 6. 8. 2004.

Dignan, J., Cavadino, M. (1996) Towards a Framework for Conceptualizing and Evaluating Models of Criminal Justice from a Victim's Perspective. *Victimology*, 3, str. 153-182.

ETS 116, European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crime, 24. 11. 1983.

Goodey, J. (2003) Compensating Victims of Crime of Violent Crime in the European Union With a Special Focus on Victims of Terrorism (pp. 1-20), Discussion Paper on National Roundtable on Victim Compensation. National Center for Victims of Crime: Vienna. Dostupno na: <http://www.ncvc.org/ncvc/AGP.Net/Components>, stranici pristupljeno 24.1. 2012.

Hassemer, W., Reemtsma, J.P. (2002) *Verbrechensopfer: Gesetz und Gerechtigkeit*. München: Beck.

Izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2010. godinu. Beograd: Ministarstvo pravde Republike Srbije i OEBS.

Krivični zakonik Republike Srbije, Službeni glasnik RS, br. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/2009.

Mrvić Petrović, N. (2001) *Naknada štete žrtvi krivičnog dela.* Beograd: Vojnoizdavački zavod i Institut za uporedno pravo.

Mrvić Petrović, N. (2004) Međunarodni krivičnopravni standardi zaštite ljudskih prava žrtava krivičnih dela. U: S. Nogo (ur.) *Primena međunarodnih krivičnih standarda u nacionalnim zakonodavstvima.* Beograd: Udruženje za međunarodno krivično pravo, str. 385-398.

Mrvić Petrović, N. (2011) Procesni položaj i zaštita žrtava krivičnih dela u nemačkom pravu. U: V. Čolović (ur.) *Uvod u pravo Nemačke.* Beograd: Institut za uporedno pravo i Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 259-278.

OJC 2001/220/JHA, Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings, Official Journal of the European Union, L. 82, 22. 3. 2001.

Recommendation No. R (87) 21 on the assistance to victims and the prevention of victimisation, adopted by the Committee of Ministers on 17. september 1987.

Recommendation Rec(2006)8 of the Committee of Ministers to member states on assistance to crime victims, adopted by the Committee of Ministers on 14 June 2006.

Recommendation Rec(85)11E, on the position of the victim in the framework of criminal law and procedure, adopted by the Committee of Ministers on 28. june 1985.

Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee on the application of Council Directive 2004/80/EC relating to compensation to crime victims [SEC(2009) 495] COM/2009/0170 final, not published in the Official Journal.

Resolution (77) 27 On the Compensation of Victims of Crime, adopted by the Committee of Ministers on 28 September 1977.

Waller, I. (2003) *Crime Victims: Doing Justice to Their Support and Protection.* Publication Series no 39. Helsinki: HEUNI.

Waller, I. (2011) *Rights for Victims of Crime: Rebalancing Justice.* Lanham: Rowman and Littlefield Publishers, Inc.

Zakon o obligacionim odnosima, Službeni list SFRJ, br. 29/78, 39/85, 45/89, 57/89.

Zakonik o krivičnom postupku Republike Srbije, Službeni glasnik RS, br. 72/11 i 101/11.

Crime victims' right to compensation

This paper analyzes the most important documents of the United Nations, Council of Europe and the European Union relating to rights to damage compensation (restitution from offender and state compensation). The analysis shows that there is a gradual move from the concept of exercising the rights of victims in favor of a solidaristic model that takes less into account the rights of victims, and more the need to satisfy their legitimate interests. The economic crisis that is undermining the foundations of the welfare state could jeopardize the realization of this concept, especially in those European countries where the criminal justice system focuses solely on the offender, as is the case in Serbia. In such circumstances, regulation which protects the right to compensation, other rights and interests of victims, shall apply only to the extent that serves crime prevention. So it happens that in spite of a suitable normative framework and developments regarding the protection of victims of domestic violence and trafficking, the right to compensation and other rights of the victims do not actually get actualized in practice. In order to overcome this, a systemic reform to the criminal justice system should be undertaken with the aim to redirect the system towards the victim of the offense. Within these reforms a public fund for compensation of the victims of violence should be established and the process of mediation between the victim and the offender with the goal to make a settlement should be regulated, because these mechanisms do not exist in Serbia.

Keywords: victim of crime, victim's rights, damage compensation, international standards, legislation of Serbia.